

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นยังมีได้ตีพิมพ์

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กจช.(0)1.2/11 เรื่อง
จดหมายเหตุบูรณะวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงปัจจุบัน รวบรวม
โดยกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร (15 มกราคม 2524)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงวัง ร.5 ว.33/1 ช่างสิบหมู่
(14 ธันวาคม - 7 กุมภาพันธ์ ร.ศ.109)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงวัง ร.5 ว.33/13
เรื่องกรมช่างสิบหมู่ และ กรมฝีพาย (7 เมษายน ร.ศ.112 - 30 กันยายน
ร.ศ.116)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงวัง ร.5 ว.33/8
เรื่องขอพระราชทานุญาตช่างทหารในญวน 1 ช่างกระจก 1 ช่างเหล็กเหลาราง 1
รวม 3 กรมมาขึ้นอยู่ในกระทรวงวัง (ช่างสิบหมู่) ร.ศ.118 (1-12 พฤษภาคม 118)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ ร.5 ศ.2/3 เรื่อง
ความเห็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์เรื่องการจัดการศึกษา ร.ศ. 117 (8 เมษายน -
23 กุมภาพันธ์ 117)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ ร.5 ศ.2/7 เรื่อง
รายงานนายสนั่น เรื่องการตรวจการศึกษาในประเทศอินเดีย ร.ศ.117
(27 ตุลาคม 117 - 20 มิถุนายน 122)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ ร.5 ศ.2/9 เรื่อง
ทูลเกล้าฯ รายงานของหลวงไพศาลศิลปศาสตร์ เรื่องการศึกษาแห่งประเทศไทย
ร.ศ. 121 (17 เมษายน - 24 มกราคม 122)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ ร.5 ศ.5/81 เรื่อง
สร้างโรงเรียนวัดราชบูรณ ร.ศ.121-129 (6 กันยายน 121 - 10 ตุลาคม
129)

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น.39.2/4
เรื่องรายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ห้า (2455-17 สิงหาคม 2459)
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น.39.2/6 เรื่องส่งรายงานแผนก
กรมศึกษาประจำปี (22 พฤษภาคม 2456 - 14 มกราคม 2460)
- . เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 กระทรวงวัง ร.6 ว.9/1
เรื่องยกกรมช่างมารวมอยู่ในกรมศิลปากร (พ.ศ. 2454-2456)
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ ร.6 ศ.4/53 เรื่องโรงเรียนเพาะช่าง
(17 ตุลาคม 2456-2466)
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ ร.6 ศ.10/13 เรื่องทูลเกล้าฯ
ถวายความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ.131 สำหรับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย
คราวที่ 1 พ.ศ. 2455 (18 ตุลาคม ร.ศ. 131)
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ ร.6 ศ.10/14 เรื่องการจัดการศึกษา
พิเศษมัธยมและอุดมศึกษา ตลอดไปจนความเห็นรวมยอดและการประมาณเงิน
เป็นที่สุดมาขอพระบรมราชวินิจฉัยและพระบรมราชานุญาต คราวที่ 2 พ.ศ.
2455 (19 พฤศจิกายน ร.ศ. 131)
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ ร.6 ศ.10/17 เรื่องประกาศตั้งรูป
โครงการศึกษา พ.ศ. 2456 (18-30 ตุลาคม 2456)
- . เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 เบ็ดเตล็ด ร.7 บ.11.3/7
เรื่องแผนกศิลปากรและเรื่องให้เจ้าพระยาวรวงศ์ไปทำงานแทนอุปนายกและเรื่อง
โอนงานแผนกก่อสร้างจากศิลปากรไปอยู่กระทรวงวัง (11 มีนาคม พ.ศ.
2473 - 12 สิงหาคม 2475)
- . เอกสารรัชกาลที่ 7 กระทรวงศึกษาธิการ ร.7 ศ.2/13 เรื่องประกาศให้
โรงเรียนวิสามนุตน์ชั้นสูงชั้นตรงต่อกรมศึกษาธิการ โรงเรียนวิสามนุตน์ต่อพนักงาน
ตรวจการศึกษาแขวง (17 กุมภาพันธ์ - 2 มีนาคม 2474)

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 7 กระทรวงศึกษาธิการ ร.7 ศ.3/11
เรื่องหลวงเสนอฟจนพากย์ ไปดูการพัฒนกรรมและการพาณิชย์ในประเทศญี่ปุ่น
และฟิลิปปินส์ (28 มิถุนายน-4 กรกฎาคม 2472)
- เอกสารรัชกาลที่ 7 กระทรวงศึกษาธิการ ร.7 ศ.4/79 เรื่องโรงเรียนเพาะช่าง
(15-23 เมษายน 2475)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 1/191
เรื่องโปรดเกล้าฯ ชานนามเครื่องทำถมนชนิดน้ำกรตอย่างใหม่ว่า "ถมจุฑาธุช"
(29 มกราคม - 7 กุมภาพันธ์ 2466)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.1/380 เรื่อง
คณะรัฐมนตรีขอให้แสดงโครงการกิจการต่าง ๆ ที่คิดจะจัดทำในปี พ.ศ. 2476
เพื่อแถลงแก่ประชาชน (4 พฤษภาคม - 12 สิงหาคม 2476)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.1/624
เรื่องกองกลางรายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติตามนโยบายในระยะ 6 เดือนแรก
พ.ศ. 2481 (10 กันยายน - 10 ตุลาคม 2481)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.2/47 เรื่อง
พระราชบัญญัติการสอนวิชาและประกาศการเรียน (2452)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 2/84
เรื่องระเบียบการพัฒนกรรมและพาณิชย์การ (2 เมษายน 2455 - 16 เมษายน
2456)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.2/100
เรื่องพระราชบัญญัติบังคับการศึกษา (2457)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.2/144
เรื่องระเบียบการกรมศึกษาธิการว่าด้วยการฝึกหัดวิชาवादเขียนและแบบอย่าง
(15 มิถุนายน - 7 กุมภาพันธ์ 2460)

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ
ศธ.2/157 เรื่องระเบียบการกระทรวงธรรมการ ว่าด้วยการฝึกหัดครูในกรมศึกษาธิการ
 (24 สิงหาคม 2461)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.6/5
 เรื่องเสนอร่างพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการ กรมศิลปากร กับกำหนด
 อัตราเงินเดือนข้าราชการพลเรือนสามัญ 1 และจำนวนการคัดเลือกบุคคลเพื่อ
 บรรจุตำแหน่งที่มีเหตุพิเศษ (14 ธันวาคม 2477)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.9.2/325
 เรื่องขออนุญาตเสริฐหัตถกิจส่งต้นฉบับหนังสือตำราจักสานมาให้ตรวจ ขออนุญาตใช้
 ในโรงเรียน (24 มีนาคม 2476 - 25 กรกฎาคม 2478)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 12/9 เรื่อง
 แสดงศิลปหัตถกรรม (2 สิงหาคม - 20 ธันวาคม 2458)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.17/1
 เรื่องรายงานการแสดงผลศิลปหัตถกรรม พ.ศ. 2455 (1 ตุลาคม - 30
 พฤศจิกายน 2455)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.17/2
 เรื่องรายงานการแสดงผลศิลปหัตถกรรม (18 ธันวาคม - 28 กุมภาพันธ์ 2455)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.17/4
 เรื่องรายงานการแสดงผลศิลปหัตถกรรม (5 กันยายน - 23 มีนาคม 2456)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.17/5 เรื่อง
 รายงานการแสดงผลศิลปหัตถกรรม พ.ศ. 2456 (2 ธันวาคม 2456 -
 23 มิถุนายน 2457)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.17/8
 เรื่องแสดงผลศิลปการ หัตถกรรม (28 ธันวาคม - 11 มกราคม 2457)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.17/9
 เรื่องแสดงผลศิลปหัตถกรรม (2 สิงหาคม - 20 ธันวาคม 2458)

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ

ศธ. 17/10 เรื่องแสดงศิลปหัตถกรรม ศก 2458 (11 กันยายน 2458 - 28 สิงหาคม 2459)

- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 17/11
เรื่องการแสดงศิลปหัตถกรรมและนิชยการ ประจำปีศก 2459 (16 สิงหาคม - 19 มีนาคม 2459)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 17/22
เรื่องโอวาทในการประชุมแจกรางวัล แสดงศิลปหัตถกรรม (ม.ท.)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 44/1 เรื่อง
รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 4 ประจำปีศก 2454 (พ.ศ. 2454)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 44/61
เรื่องรายงานการศึกษากรุงเทพฯ พ.ศ. 2467 (23 มิถุนายน 2469)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 44/71
เรื่องรายงานการศึกษาประจำปี พ.ศ. 2468 (29-30 มิถุนายน 2470)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 44/77
เรื่องรายงานการศึกษาประจำปี พ.ศ. 2468 กรุงเทพฯ (29-30 มิถุนายน 2470)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 50/916
เรื่องตั้งโรงเรียนศิลปการสอนวิชาช่าง (17 มิถุนายน - 10 กรกฎาคม 2435)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 50.2/2
เรื่องสมเด็จพระนางเจ้าบรมราชเทวี ทรงพระราชดำริในการตั้งโรงเรียนฝึกหัด
วิชาช่าง (23 มกราคม 2438)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 50.2/3
เรื่องรายงานจัดการโรงเรียนช่าง (10 สิงหาคม 2453)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 50.2/4
เรื่องให้ไม้สำหรับแกะตราแก่โรงเรียนช่าง (31 ตุลาคม 2454)

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ
ศธ.50.2/5 เรื่องดำริจะสร้างโรงเรียนเพาะช่าง (พ.ศ. 2454-2456)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/7
 เรื่องสมเด็จพระบรมราชเทวี ประทานเงินสร้างเครื่องใช้แก่โรงเรียนช่าง
 (31 พฤษภาคม - 3 มิถุนายน 2455)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/8
 เรื่องนักเรียนสมัครเรียนที่โรงเรียนหัตถกรรมราชบูรณะ (12 สิงหาคม 2455)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/9
 เรื่องมิสเตอร์ฮีส ล่าฬการและการและลาออก (2 สิงหาคม - 16 มกราคม 2455)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/10
 เรื่องครูโรงเรียนเพาะช่าง (26 สิงหาคม 2455 - 2 มิถุนายน 2458)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/13
 เรื่องสมเด็จพระพันปีหลวง พระราชทานเงินบำรุงโรงเรียนช่าง (8 พฤษภาคม
 2455)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/14
 เรื่องโรงเรียนหัตถกรรมส่งหลักสูตรตารางสอน (พ.ศ. 2455)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/17
 เรื่องพระอนุกิจวิฑูร ขออนุญาตวางระเบียบหน้าที่ของโรงเรียน (28 ตุลาคม
 2456)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/19
 เรื่องการเปิดโรงเรียนเพาะช่าง (27 ธันวาคม - 7 มกราคม 2456)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/20
 เรื่องรายงานการเปิดโรงเรียนเพาะช่าง (7 มกราคม 2456)
- เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/22
 เรื่องรายงานสอบไล่วิชาวาดเขียนโรงเรียนเพาะช่าง (20 มิถุนายน 2457)

- จดหมายเทศน์แห่งชาติ, กอง. เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ
ศธ.50.2/24 เรื่องการก่อสร้างโรงงานโรงเรียนเพาะช่าง (22 กรกฎาคม -
 16 ธันวาคม 2457)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/25
 เรื่องขุนศรีกระสาปน์กิจ สมัคเข้ารับราชการโรงเรียนเพาะช่าง (29 กรกฎาคม
 2457)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/28
 เรื่องโรงเรียนเพาะช่าง ขออนุญาตให้นักเรียนชั้นเตรียมเพนนักเรียนฝึกหัดครูช่าง
 (9 กันยายน 2457 - 21 พฤษภาคม 2458)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/29
 เรื่องโรงเรียนเพาะช่างขอเงินรางวัลให้แก่ช่าง (11 ธันวาคม 2457)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/31
 เรื่องรายชื่อนักเรียนโรงเรียนเพาะช่างที่ออกไปเป็นครูโรงเรียนต่าง ๆ
 (19-24 พฤษภาคม 2458)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/40
 เรื่องความเห็นเรื่องจัดโรงงานเพาะช่าง (16 เมษายน 2460)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 50.2/41
 เรื่องนายนิกร ศรีศุภหัตถ์ ขอรับราชการโรงเรียนเพาะช่าง (25-27 มิถุนายน
 2460)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/42
 เรื่องเปลี่ยนแปลงเงินเดือนโรงเรียนเพาะช่าง (13 กุมภาพันธ์ 2460 -
 10 กรกฎาคม 2461)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/43
 เรื่อง รองอำมาตย์ตรี ขุนศรีกระสาปน์กิจ หัวหน้าช่างแกะถึงแก่กรรม
 (6 มีนาคม 2460)

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/45 เรื่องมณฑลนครศรีธรรมราชขอให้นายกลั่น ครูช่างถมมาเรียนช่างถมที่โรงเรียนเพาะช่าง (2462)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/46 เรื่องโปรดเกล้าแต่งตั้งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนเพชรบูรณ์อินทราไชยดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาของโรงเรียนเพาะช่าง (2 มีนาคม 2462)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/50 เรื่องโรงเรียนเพาะช่างขออนุญาตรับหลวงพิริยเรชาธิบดีราชการ และให้ได้รับเงินเดือน เดือนละ 70 บาท (12 สิงหาคม 2463)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/53 เรื่องโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราไชยทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนเพาะช่าง (3 มิถุนายน - 27 กรกฎาคม 2465)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/54 เรื่องระเบียบการโรงเรียนเพาะช่าง (พ.ศ. 2465)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/58 เรื่องพนักงานตรวจการจังหวัดพระนครกลางของครูสอนวาดเขียน และขอให้ขุนประเสริฐหัตถกิจชาติจากโรงเรียนเพาะช่างมาทำงานที่กระทรวง (30 มกราคม 2466)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/64 เรื่อง ร.อ.ต.เป็รื่อง ช่างเขียนโรงเรียนเพาะช่างลาออก และเลื่อนนายหรร่อน นายชลินทร์ นายโพธิ์ เข้ารับตำแหน่งแทนกัน (2 มีนาคม 2469 - 27 เมษายน 2470)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/66 เรื่องมณฑลนครศรีธรรมราช ส่งนายแจ้ง สัตตบงกช มาเรียนที่โรงเรียนเพาะช่าง (4 สิงหาคม 2470 - 16 พฤษภาคม 2471)

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ
ศธ.50.2/68 เรื่องรายงานกระทรวงพระคลังตรวจบัญชีเงินของโรงเรียนเพาะช่าง
 พ.ศ. 2470 (28 กุมภาพันธ์ - 24 มีนาคม 2470)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/72
 เรื่องส่งตำราการทำลายรตน้าอย่างใหม่ให้เป็นสมบัติของโรงเรียนเพาะช่าง
 กับให้จ่ายรางวัลแก่ขุนปฏิบัติ 100 บาท ขุนอภิสิทธิ์ 50 บาท (17 ตุลาคม
 2472 - 8 กรกฎาคม 2473)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.50.2/73
 เรื่องโรงเรียนเพาะช่างขออนุญาตเงินซื้อเครื่องมือและเครื่องใช้ต่าง ๆ
 (27 พฤศจิกายน 2472)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.62/28
 เรื่องประวัติสามัคยาจารย์สมาคม
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.75/7
 เรื่องรายงานการประชุมกรรมการจังหวัด พ.ศ. 2479 (31 สิงหาคม -
 2 ตุลาคม 2479)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2) ศธ.5/39 เรื่อง
 แจ้งความและประกาศกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2487 (3 มกราคม -
 27 ตุลาคม 2487)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2) ศธ.5/43
 เรื่องแจ้งความกรม (8 มกราคม - 30 ธันวาคม 2490)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2) ศธ.5/45
 เรื่องประกาศและแจ้งความกรม (ธันวาคม 2491 - 30 ธันวาคม 2492)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2) ศธ.5/52
 เรื่องประกาศและแจ้งความกรม (5 มกราคม - 30 มิถุนายน 2495)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2) ศธ.5/60
 เรื่องประกาศและแจ้งความกรม (1-31 ตุลาคม 2495)

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ
(2) ศธ.5/86 เรื่องประกาศกระทรวงศึกษาธิการ (30 มิถุนายน -
 20 พฤศจิกายน 2502)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2) ศธ.15.2.1/20
 เรื่องความสำคัญในการบำรุงวัฒนธรรมของชาติ (16 ตุลาคม 2484 -
 15 มกราคม 2485)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2) ศธ.15.2.1/39
 เรื่องการอบรมให้รู้สึกในเรื่องชาตินิยม (25 ตุลาคม 2495 - 26 มีนาคม 2496)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2) ศธ.15.4/8 เรื่อง
 รายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลในระยะ 6 เดือนหลัง
 พ.ศ. 2481 (14 เมษายน - 30 พฤษภาคม 2481)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2) ศธ.15.4/9
 เรื่องรายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติไปแล้วตามนโยบายของรัฐบาล ในระยะ
 6 เดือนแรก พ.ศ. 2482 (27 กันยายน - 11 พฤศจิกายน 2482)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2) ศธ.15.4/17
 เรื่องรายงานผลการปฏิบัติงานรอบสัปดาห์ (8 มกราคม 2494 -
 10 มกราคม 2495)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2) ศธ.15.4/18 เรื่อง
 การรวบรวมการพิมพ์รายงานผลการปฏิบัติงานของกระทรวงธรรมการ
 (5 มิถุนายน - 15 สิงหาคม 2494)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2) ศธ.15.4/22 เรื่อง
 รายงานผลการปฏิบัติงานรายสัปดาห์ (6 มกราคม - 8 กรกฎาคม 2496)
- . เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2) ศธ.15.11.1/10
 เรื่องการปรับปรุงโรงเรียนประถมต่าง ๆ (20 มกราคม 2494)
- . เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.0701.9.2/15 เรื่องรายงาน
 กิจการของกรม (2497 - 2499)

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

ศธ.0701.9.10.16/5 เรื่องกรรมการจัดงานแสดงศิลปทัศนกรรมนักเรียน
(2504-2506)

- . เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.0701.31/4 เรื่องตั้งโรงเรียน
ศิลปากร (พ.ศ. 2477-2482)
- . เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.0701.31/8 เรื่องระเบียบการ
โรงเรียนศิลปากร (พ.ศ. 2478)
- . เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.0701.31/12 เรื่องตั้งโรงเรียน
ศิลปากร (พ.ศ. 2478-2482)
- . เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.0701.36/79 เรื่องระเบียบการ
ประกวดงานศิลป ปีการศึกษา 2511 ของโรงเรียนช่างศิลป์ กรมศิลปากร
(พ.ศ. 2512)
- . เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 0701.36/98 เรื่องระเบียบการ
วิจารณ์ศิลป์แห่งกรมศิลปากร (ช่างเขียน ช่างปั้น ช่างตกแต่ง)
- . เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.0701.36/100 เรื่องหลักสูตร
โรงเรียนศิลปศึกษา
- . เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.0701.38/20 เรื่องข่าวหนังสือพิมพ์ :
การขยายหลักสูตรโรงเรียนช่างศิลป์ (พ.ศ. 2509)
- . เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี สร.0201.14.1/10
เรื่องการจัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์หรือโรงเรียนศิลปากร (พ.ศ. 2477-
2494)
- . เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี สร.0201.14.1/11
เรื่องโรงเรียนเพาะช่างขอให้ราชการอุดหนุนการทำเหรียญตรา (พ.ศ. 2478)

เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

กฎหมายตราสามดวง กรุงเทพมหานคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร,
2521.

คำให้การชาวกรุงเก่า. โรงพิมพ์ไทย, 2457, อ้างถึงใน รอง ศยามานนท์,

ดำเนียร เลชะกุล และ วิลาสวงศ์ นพรัตน์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา.

กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน. พระนคร:

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470.

—————. พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (ม.ร.ว. บัญ มาลากุล).

พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเซชม, 2485.

ตำรงราชานุกาฬ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. บันทึกรับสั่งสมเด็จพระ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทาน หม่อมราชวงศ์ สุนนชาติ สวัสดิ์กุล.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บำรุงบัณฑิต, 2530.

—————. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 26. พิมพ์ครั้งที่ 5 พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์,

2513.

ตำรงราชานุกาฬ, สมเด็จพระกรมพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5

ม.ป.ท., 2493. (พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอดิสรุสริยาภทรงแรงพิมพ์ใน

งานฉลองพระชันษาครบ 5 รอบ เมื่อ พ.ศ. 2493).

—————. เรื่อง โบราณคดีจากลายพระหัตถ์สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพกับหลวง

บริบาลบุรีภัณฑ์. พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2503.

ทำเนียบนามภาคที่ 2 ทำเนียบข้าราชการวังหลังและทำเนียบสมณศักดิ์. ม.ป.ท., 2511.

(พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพรองเสวกตรีขุนนางจ้านง)

ทำอย่างไรสินค้าซึ่งเกิดด้วยหัตถกรรมของคนไทยจึงจะเจริญขึ้นตามสมควรได้. วิทยาคารย.

7 (ร.ศ. 126) : 360-366.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. พระนคร:
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504.

ธรรมการ, กระทรวง. ข้อบังคับสามัคยาจารย์สมาคม ร.ศ.130 ม.ป.ท., ร.ศ. 130
(กจช. น. ศธ. 160)

— . ระเบียบการหัตถกรรมและพาณิชย์การ ศก. 2456. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
(กจช. น. ศธ./169)

— . รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 5 ประจำปีพระพุทธศก 2455. ม.ป.ท.,
ม.ป.ป. (กจช. น. 1/776)

— . รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 6 ประจำปีพระพุทธศก 2456. ม.ป.ท.,
ม.ป.ป. (กจช. น. 1/777)

— . รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 8 ประจำปีพระพุทธศก 2458. ม.ป.ท.,
ม.ป.ป. (กจช. น. 1/778)

— . รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 9 ประจำปีพระพุทธศก 2459. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
(กจช. น. 1/779)

— . รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 10 ประจำปีพระพุทธศก 2460. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
(กจช. น. 1/780)

— . รายงานการศึกษา ประจำปีที่ 25 พุทธศักราช 2475. โรงพิมพ์ช่างพิมพ์วัดสังเวช,
ม.ป.ป. (กจช. น. 1/783)

— . รายงานการศึกษา ประจำปีที่ 26 พุทธศักราช 2476. โรงพิมพ์ช่างพิมพ์วัดสังเวช,
ม.ป.ป. (กจช. (2) ศธ. 1/311)

— . รายงานการศึกษา พุทธศักราช 2477. พระนคร: โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช,
2481 (กจช. (2) ศธ. 1/356)

นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยา. บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ. 5 เล่ม. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2521.

- . สาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ. 5 เล่ม. พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2499.
- นริศรานันต์, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ. และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ. สาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ. 27 เล่ม. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504.
- นางนพมาศ หรือ ตำรับทำวชิราลงกรณ. พิมพ์ครั้งที่ 14 พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2513.
- นายกรัชมงคล, สำนัก. คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์.
- ประชุมหมยรับสั่ง ภาคที่ 3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัชมงคล, 2528.
- ประกาศตั้งสภาศึกษา. ราชกิจจานุเบกษา 49 (31 สิงหาคม 2475) : 338-339.
- ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1. ม.ป.ท., ม.ป.ป. คณะรัฐมนตรีพิมพ์งานพระราชทาน
เพลงพระศัพพันเอกพระยาศรีวิสารวาจา วันที่ 8 มิถุนายน 2511)
- ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ฉบับสมบูรณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2 พระนคร: สำนักพิมพ์ผ่านฟ้าพิทยา, 2510.
- ประชุมประกาศ รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2400. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2503.
- ประชุมประกาศ รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2408-2411 พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504.
- ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 13. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2516.
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 37 ตำนานกรุงเก่า. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512.
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 39 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม).
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512.
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 40 พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีและจดหมายเหตุรายวันสมัย
กรุงธนบุรี. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512.
- ปรีดา ศรีชลาลัย. คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง แถลงงาน
ประวัติศาสตร์โบราณคดี 3 (มกราคม 2512): 56-65.
- . คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม. แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร
โบราณคดี. 3 (พฤษภาคม 2512): 21-35.

- พระราชกฤษฎีกากำหนดงานในอาชีพและวิชาชีพที่ห้ามคนต่างด้าวทำ พ.ศ. 2522.
ราชกิจจานุเบกษา. 96 (14 พฤษภาคม 2522): 75-80.
- พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 2. ราชกิจจานุเบกษา 60 (1 มกราคม 2486) :
 208-212.
- พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. พระนคร: โรงพิมพ์มหามงกุฏ-
 ราชวิทยาลัย, 2498. (จอมพลผิน ชุณหะวัณ และนางเพทชาย พยุงเวชศาสตร์
 พิมพ์งานพระราชทานเพลิงศพหลวงพยุงเวชศาสตร์และสุภาณี พยุงเวช)
- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1-2. ธนบุรี:
 กรมศิลปากร, 2505.
- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3-4 พระนคร:
 สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2506.
- พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชนิพนธ์ทละคร รัชกาลที่ 2 กรุงเทพฯ:
 กรมศิลปากร, 2508.
- เพาะช่าง, โรงเรียน. สมุดจดหมายเหตุรายวัน ระหว่างวันที่ 1 กันยายน 2481 - 30
มกราคม 2488.
- ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. จดหมายเหตุพระราชพิธีลงทรงสมเด็จพระเจ้า
เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารในรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ: ประจักษ์
 การพิมพ์, 2513. (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพตำรวจเอกพระพิริยชนคดี)
- ระเบียบโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2456 พระนคร: โรงพิมพ์โรงเรียนสตรีเนติศึกษา,
 2516.
- รามธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชนิพนธ์
บทเสภาสามัคคีเสวก. พระนคร: มุลนิธิมหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2502.
- วิศาลศิลปกรรม, หลวง. ตำราวิชาช่างประดับมุก. พระนคร: สำนักวัฒนธรรมทางศิลปกรรม
 สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2497.
- ศิลปากร, กรม. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, การแต่งตั้งขุนนางไทยในสมัยรัชกาลที่ 5.
 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2522.

- รายงานการประชุมคณะที่ปรึกษาและคณะกรรมการช่างหลักสูตรของศูนย์ฝึกอบรมช่างสิบหมู่สุพรรณบุรี. ครั้งที่ 1/2531, 26 ธันวาคม 2531. (อัคราเนนา) ศิลปากร, กรม. คำสั่งกรมศิลปากรที่ 1135/2531 เรื่อง แต่งตั้งที่ปรึกษาและคณะกรรมการร่างหลักสูตรการจัดการศึกษาและฝึกอบรม การวัดและประเมินผล หลักฐานการศึกษาและฝึกอบรม และการจัดการทั่วไปของศูนย์ฝึกอบรมช่างสิบหมู่ จังหวัดสุพรรณบุรี 17 ตุลาคม 2531.
- ศิลปกรรมและช่างไทยจากสาส์นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรบริวาร, 2512.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. การจัดการศึกษาศิลปวัฒนธรรม ด้านนาฏศิลป์ ดนตรีและช่างศิลป์.
กรุงเทพฯ: กองศิลปศึกษา กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.
- รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 12 ประจำปีพุทธศก 2462. ม.ป.ท., ม.ป.ป. (กช. น. 1/714)
- รายงานการศึกษา ปีการศึกษา 2500. พระนคร: แผนกประมวลสถิติการศึกษา กองการวิจัย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2501.
- รายงานการศึกษา ปีการศึกษา 2501. ธนบุรี: โรงเรียนช่างวุฒิศึกษา, 2502. (กช. น. 1/677)
- รายงานการศึกษา ปีการศึกษา 2502. ม.ป.ท., ม.ป.ป. (กช. น. 1/883)
- รายงานการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ ปีการศึกษา 2515. กรุงเทพฯ: กองแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ, 2517. (กช. น. 1/884)
- รายงานประจำปี 2520 กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ม.ป.ป. (กช. น. 1/161)
- รายชื่อโรงเรียนรัฐบาลทุกประเภทในปีการศึกษา 2498. พระนคร: แผนกประมวลสถิติการศึกษา กองการวิจัย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.
- รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี. พระนคร: โรงพิมพ์การพิมพ์, 2499. (กช. น. 1/419)
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. กรมอาชีวศึกษา. รายงานประจำปี 2515. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

- . รายงานประจำปี 2518. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ม.ป.ป.
 ศึกษาธิการ, กระทรวง. กองแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวง. รายงานการศึกษา
กระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีการศึกษา 2516. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
 ปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.
- . สำนักงานวางแผนการศึกษา, รายงานการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ 2509.
 พระนคร: โรงพิมพ์ส่งเสริมอาชีพโรงเรียนสารพัดช่างพระนคร, 2510.
 (กจช. น. 1/594)

เอกสารชั้นรอง

- กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย.
 วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.
- กรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, คณะประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1
 กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2521.
- กอตซ์ลัค, หลุยส์. การเข้าใจประวัติศาสตร์ : มุขบทว่าด้วยระเบียบวิธีประวัติศาสตร์.
 แปลโดย ธิติมา พิทักษ์ไพรวิน แปลจาก Understanding History : A
 Primer of Historical Method. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนา
 พานิช จำกัด, 2525.
- การศึกษาในโรงเรียนเพาะช่าง 72 ปี (พ.ศ. 2456-2528). ใน นิทรรศการศิลป
หัตถกรรมเพาะช่าง ครบรอบ 72 ปี. ม.ป.ท., 2528.
- การศึกษาแห่งชาติ, สภา. โครงการศึกษา พุทธศักราช 2504-2509 พระนคร: โรงพิมพ์
 บำรุงนุกุลกิจ, 2504.
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 พ.ศ.
2535-2539 กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
 สำนักนายกรัฐมนตรี, 2535.
- ครูช่างปั้นนั้นชื่อเพทาย. วารสารประชาสัมพันธ์ เพาะช่างอำลาอำนวยการ. ม.ป.ท.,
 ม.ป.ป.

- ควอริช เวลส์. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. แปลโดย กาญจน์
ละองค์ศรี และ ยุพา ชุมจันทร์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์, 2527.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. การปกครองสมัยสุโขทัย. บรรยาย ณ วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย,
31 มีนาคม 2503.
- . การศึกษากับการสืบทอดและการเสริมสร้างวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2
กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ,
2525.
- . สังคมไทย. ใน ลักษณะไทย. กรุงเทพฯ: ธนาคารกรุงเทพจำกัด, 2525.
- . สังคมสมัยอยุธยา. บรรยาย ณ หอสมุดแห่งชาติท่าवासูกกรี, 16 เมษายน 2510.
- คู่มือนักเรียน-นักศึกษาวิทยาลัยช่างศิลป์. กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์, 2534.
- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. กรมศิลปากร บันทึกผลงานของรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงคราม
ระหว่าง พ.ศ. 2491-2499. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศิวนร, 2500.
- จันทิมา โภจนานาท. การติดตามผู้สำเร็จการศึกษาระดับประกาศนียบัตรศิลปศึกษาชั้นกลาง
วิทยาลัยช่างศิลป์ กรมศิลปากร. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย, 2524.
- จรรยา แสนจิตต์. นโยบายและการจัดการอาชีวศึกษาของไทยระหว่าง พ.ศ. 2441-
2474. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2524.
- จรรยา วงศ์สายัณห์. ระบบการศึกษาไทยในระบบรัฐธรรมนูญช่วง พ.ศ. 2475-2520.
กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท. 2532. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
นายจรรยา วงศ์สายัณห์)
- จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. ช่างและย่านบ้านช่างในกรุงศรีอยุธยา. ใน เอกสารประกอบ
สัมมนาทางวิชาการเรื่องกรุงศรีอยุธยา : อู่อารยธรรมไทย. หน้า 1-50.
เสนอที่บ้านรับรองบริเวณจวนผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา 22-25
สิงหาคม 2533.

- . ช่างกลึงนึ่งช่างชัก ช่างสลักนึ่งช่างเขียน. ศิลปกรรมปริทรรศน์. 3 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2531): 30-31.
- . ช่างสิบหมู่. ใน วัดกษัตราธิราชวรวิหาร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520.
- . ธรรมเนียมไหว้ครูช่างศิลปกรรม. ใน ศิลปกรรมบัณฑิต วิทยาลัยเทคโนโลยีอาชีวศึกษา วิทยาเขตเพาะช่าง. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสยามออฟเซ็ท, ม.ป.ป.
- . วัดลำคัตที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างและปฏิสังขรณ์. ใน ตำนานวัดอุษสถานต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา และสมเด็จพระศรีสุลาลัยพระบรมราชชนนีพันปีหลวง โดยผู้เฒ่าเล่ามา. พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- เจนจิตต์ กุลทลบุตร. ศิลปการช่าง. ใน ไหว้ครูเพาะช่าง วันที่ 7 กรกฎาคม 2526. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่าง, 2526.
- ช่างศิลป, โรงเรียน. ศิลปปลายไทย. กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาการ, 2517.
- ช่างสิบหมู่คืออะไร. ใน รายงานผลการจัดนิทรรศการและการแสดงศิลปวัฒนธรรมของสถานศึกษาในสังกัดกรมศิลปากร ปี 2533 ณ วิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ วันที่ 26-28 กุมภาพันธ์ 2533. ม.ป.ท., 2533.
- ชาลี ศิลปรัศมี บทบาทของวัดในสังคมไทยที่ผ่านมา. สารพัฒนาหลักสูตร. ฉบับที่ 102 (กันยายน 2533): 51.
- โชติ กัลยาณมิตร. พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะที่เกี่ยวข้อง. กรุงเทพมหานคร: การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2518.
- . ผลงาน 6 ศตวรรษของช่างไทย. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสถาปนิกสยาม, 2520.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ. ปรัชญาประวัติศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2527.

ชอง บัวสลีเท่. จิตรกรรมไทยสกุลช่างต่าง ๆ. แปลโดย สนธิวรรณ อินทรลิป.

นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526.

ดวงเดือน นิตาลบุตร. ประวัติการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชา사วัตตศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป..

ดำเนียร เลชะกุล. การทหารสมัยอยุธยา. ใน รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี 2 เล่ม. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2510.

ตำรงราชานภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ความทรงจำ. พระนคร: แพร่พิทยา, 2514.

—————. เที่ยวเมืองพม่า. ม.ป.ท., 2489. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาพิชัยญาติ ต้น บุนนาค)

—————. ประวัติศาสตร์สุโขทัย ภาค 1. พระนคร: บริษัทไทยบริการ, 2498.

ตำรงราชานภาพ, สำนัคดีกรมพระยา. เรื่อง โบราณคดีจากลายพระหัตถ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ตำรงราชานภาพกับหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์. พระนคร: ศิลปাবรรณาคาร, 2503.

—————. ว่าด้วยมูลเหตุแห่งการสร้างวัด. ใน ชุมนุมปาฐกถา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2508.

ดิเรก ชัยนาม. ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2513).

ตลับงา. ใน พระราชนิพนธ์และพระนิพนธ์. ม.ป.ท., 2523. หน้า 99-101. (มูลนิธิพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระยาพิชัยญาติ และมิตรของหม่อมเจ้าอนุพนธ์มัย ดิศกุล พิมพ์ถวายเป็นที่ระลึกงานฉลองพระชันษาครบ 84 พรรษา วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2523)

แถมสุข นุ่มนนท์. ประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทย. ใน บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2517.

—————. เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2521.

ทวิชัย รัชตะวรรณ. รายงานกิจการของกรมอาชีวศึกษา. อาชีวสาร. 8 (มกราคม 2498): 25-26.

เทพลักษณ์เลขา, หลวง. หอศิลป์. พระนคร: โรงพิมพ์สี่ไทย, 2512.

- เทพลักษณ์เลขา, หลวง. ไทยในจดหมายเหตุแกมบ์เฟอร์. พระนคร: โรงพิมพ์พานิชสุภผล, 2487. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเกลื่อน ชัยนาม พระยาอภัยพิพากษา).
- เทคโนโลยีและอาชีวศึกษา, วิทยาลัย. วารสารแดง-ดำ ฉบับเพาะช่าง 72 ปี วันที่ 7 มกราคม 2528 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นิพนธ์, 2527).
- เทพ สุรัตน์. พระราชวังหลวงกรุงศรีอยุธยา. ใน พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. หน้า 1-16. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2511.
- ไทยในจดหมายเหตุแกมบ์เฟอร์ พระนคร: โรงพิมพ์พานิชสุภผล, 2487.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย, รายงานประจำปีของธนาคารแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2490 พระนคร: ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2490.
- อึ้ง เปรมปรีดี สุวิทย์ ไพทยวัฒน์ และ ชมพูนท วราศิริ. การช่างดั้งเดิมของไทย หน่วยที่ 9 ใน เอกสารการสอนชุดวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของไทย (12307 หน่วยที่ 8-15. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2534.
- อึ้งศักดิ์ อายุวัฒน์. ราชสกุลจักรีวงศ์ และราชสกุลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ภาคต้น พิมพ์ครั้งที่ 2 นครหลวง: บรรณกิจเทรตดั่ง, 2515.
- ธิดา สาระยา. โครงสร้างของชนชั้นในสังคมไทยสมัยสุโขทัยและต้นสมัยอยุธยา พ.ศ. 1800-2112. กรุงเทพฯ: แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- นคร พันธุ์รงค์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2528.
- น. ณ. ปากน้ำ. พจนานุกรมศิลป์. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2530.
- . ศิลปะปูนปั้นของช่างเพชรบุรีสมัยกรุงศรีอยุธยา. เมืองโบราณ. 1 (มกราคม - มีนาคม 2532): 86-92.

นายมี มหาตเล็ก. กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.

กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2530. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติวันพระบรมราชสมภพครบ 200 ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 31 มีนาคม 2530).

นายกรัฎมนตรี, สำนัก. คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย. ประวัติศาสตร์

กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2475 กรุงเทพมหานคร:

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2525.

นิทรรศการเชิดชูเกียรติโหมต ว่องสวัสดิ์ ศิลปินแห่งชาติ ปีพุทธศักราช 2530 สาขาทัศนศิลป์

(จิตรกรรม) ณ หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ วันที่ 1-15 พฤษภาคม 2533. ม.ป.ท., 2533.

นิโคลัส แชรแวงส. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย

สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ประวัติศาสตร์และการวิจัยประวัติศาสตร์. ใน ปรัชญาประวัติศาสตร์.

พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2527.

นิพนธ์ ชำวิไล. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กับศิลปกรรม. ใน เฉลิมพระเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. กรุงเทพมหานคร: ธนาคารกรุงเทพ จำกัด 2521. (พิมพ์ในศุภวาระครบรอบ 210 ปี วันพระบรมราชสมภพ 24 กุมภาพันธ์ 2521)

นางน้อย ตติตรานนท์. เสนาบดีกระทรวงธรรมการในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ วิทยานิพนธ์

ปริญญาโทบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

นางน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2325-2525.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

—————. คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 3

พ.ศ. 2475 - ปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2525.

- _____ . คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. ชีวิตไทย : ช่างสิบหมู่ กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, 2525.
- ประกิต (จิตร) บัวบุศย์. เพาะช่างที่รัก. ใน วารสาร แดง-ดำ (2528): 25-27.
- ประพัฒน์ ตริณรงค์. การฟื้นฟูวัฒนธรรมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. ศิลปากร 27 (กันยายน 2526): 46-68.
- ประวัตินายอุ่มห์ เศวตมาลย์, ใน ศิลปกรรมและช่างไทยจากสาส์นสมเด็จพระนคร: โรงพิมพ์อักษรบริการ, 2512.
- ปรียัติธรรมธาดา, พระยา. (แฉะ ตะละลักษณ์) โบราณศึกษา. พิมพ์ครั้งที่สาม ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พันตรี หลวงบรรหารศุภวาท. (พลาญ บรรหารศุภวาท) ม.ป.ท., 2515.
- ประยูร ภมรมนตรี. ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า. กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2518.
- ปรีดา ศรีชลาลัย. คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี 8 (พฤษภาคม 2512): 27-30.
- เปลื้อง ณ นคร. พจนานุกรม ฉบับทันสมัย. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518.
- พรเพ็ญ ชันตระกุล. การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว น.ศ. 2453-2468. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.
- พลุลวง. ความรุ่งเรืองของศิลปกรรมสมัยพระเจ้าปราสาททอง. ใน เรื่องน่ารู้จากอดีต. พระนคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2509.
- พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. อิเหนา พระนคร: โรงพิมพ์ประจักษ์วิทยา, 2510.
- เพาะช่าง, โรงเรียน. เพาะช่าง 72 ปี 7 มกราคม 2528. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ. 2527.
- โพธิ์ ใจอ่อนนุ่ม. หนังสือคู่มือลายไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2 พระนคร: โรงพิมพ์อุดม, 2500.

- มนัส อารยพัฒน์. ภาพเขียนลายรดน้ำอาจารย์แต่ม และศิษย์แห่งโรงเรียนช่างศิลป์.
เอกลักษณ์ไทย. 1 (พฤษภาคม 2520):
- มัญญ ลาชโรจน์. นโยบายการจัดการศึกษาศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
(พ.ศ. 2453-2468). วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 ประสานมิตร, 2520.
- ยอร์ช เซเดส์. ศิลปสมัยสุโขทัยและราชธานีรุ่งแรกของไทย. แปลโดย สุภัทรทิศ ดิศกุล.
 กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2507.
- ยิ้ม ภัณฑยางกูร. จดหมายเหตุงานพระบรมศพ รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 7 และจดหมายเหตุ
พระราชพิธีฝังศพ. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมฆาเพรส,
 2535. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายยิ้ม ภัณฑยางกูร).
- ยิ้ม ภัณฑยางกูร และคนอื่น ๆ, ผู้รวบรวม. ประชุมหมายเหตุรับสั่ง ภาคที่ 3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการพิจารณา
 และจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2528.
- รณสิทธิพิชัย, หลวง. กิจการของกรมศิลปากร. พระนคร: กรมศิลปากร, 2494.
 (กช. น. 1/955)
- รอง ศยามานนท์. ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ. (กรุงเทพฯ ไทยวัฒนาพานิช,
 2520).
- รอง ศยามานนท์, ดำเนียร เลชะกุล และ วิลาสวงค์ นพรัตน์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัย
กรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515.
- รอง ศยามานนท์ และคนอื่น ๆ. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507. พระนคร:
 กระทรวงศึกษาธิการ, 2507.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530. กรุงเทพมหานคร:
 สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, 2531.
- รายงานผลการจัดนิทรรศการและการแสดงศิลปวัฒนธรรมของสถานศึกษาในสังกัดกรมศิลปากร
ปี 2533 ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์ กาฬสินธุ์ วันที่ 26-28 กุมภาพันธ์ 2533. ม.ป.ท.,
 2533.

- เลขาธิการรัฐสภา, สำนักงาน. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2475
ครั้งที่ 57 พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2476.
- . รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2477 (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ,
หน้า 2547-2555.
- . รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2493 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา,
2493) หน้า 385-387.
- . รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2498 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา,
2499), หน้า 466.
- . รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2514. ม.ป.ท..
- เลขาธิการสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ, สำนักงาน. สถานการณ์เศรษฐกิจของประเทศไทย
ตั้งแต่สิ้นสงครามถึง พ.ศ. 2493 พระนคร: สำนักงานเลขาธิการสภาเศรษฐกิจ
แห่งชาติ, 2495.
- วารี ถิระจิตร. แนวคิดทางการศึกษาของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี. กรุงเทพฯ:
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- วิจิตรวาทการ, หลวง. หลังจากประกาศสงคราม. ดูทอง กรุงเทพฯ: มงคลการพิมพ์,
2513.
- วิจัยทางการศึกษา, กรมวิชาการ กอง. ประมวลคำศัพท์บัญญัติวิชาการศึกษา
กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, 2518.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. บทบาทของช่างในกรุงรัตนโกสินทร์. ศิลปะไทยที่น่ารู้. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2529.
- วิบูลย์ศิลปการ, หลวง. ปุมหลังเพาะช่างครั้ง 2474-2475. ใน เอกสารวิชาการเพาะช่าง
ครบรอบ 75 ปี. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2531.
- วิทย์ นิคนันเงิน. ชีวิตไทย : ช่างสิบหมู่. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักนายกรัฐมนตรี, 2525.
- . ศิลปกรรมและการช่างของไทย และ โบราณสถานบางแห่งของไทย
พิมพ์ครั้งที่ 2 พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โอเตียนส์โตร์, 2512.

วิทย์ พินคันเงิน และ จุลทัศน์ พายมรานนท์. ช่างไทยสิบหมู่. ฉบับของสมาคมศิษย์เก่า
เพาะช่าง พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเซชม, 2515.

วีระ บำรุงรักษ์. วิวัฒนาการของนโยบายทางการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรมไทย.
ใน 25 ปี การวางแผนกระทรวงศึกษาธิการ กรุงเทพมหานคร: กองแผนงาน
สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2534.

ศิลปกรรมและช่างไทยจากสาส์นสมเด็จพระเจ้า. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรบริการ, 2512.

ศิลปากร, กรม. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. ประวัติผู้ทรงคุณวุฒิทางศิลปะ. กรุงเทพฯ:
กรมศิลปากร, 2532.

— . รายงานผลการจัดนิทรรศการและการแสดงศิลปวัฒนธรรมของสถานศึกษาในสังกัด
กรมศิลปากร ปี 2533 ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. ช่างสิบหมู่ กรุงเทพฯ: งานศิลปไทยและช่างสิบหมู่ กองหัตถศิลป์
กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป. (อัดสำเนา)

— . แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529).
กรุงเทพมหานคร: กองแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวง, ม.ป.ป.

— . กรมวิชาการ. แนวพระราชดำริเก้าวรัชกาล. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2527.

— . กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร. ช่างสิบหมู่. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร กระทรวง
ศึกษาธิการ, ม.ป.ป.

— . สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. ศิลป์แห่งชาติ 2532.
กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2533.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา. หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ
ชั้นสูง พุทธศักราช 2527 สายวิชาศิลปกรรม หลักสูตรสาขาวิชาหัตถกรรม
ม.ป.ท., ม.ป.ป..

— . หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง พุทธศักราช 2527 ฉบับปรับปรุงแก้ไข
พุทธศักราช 2530 สายวิชาศิลปกรรม สาขาวิชาหัตถกรรม ม.ป.ท., ม.ป.ป..

— . หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง พุทธศักราช 2528 ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช
2530 สายวิชาศิลปกรรม สาขาวิชาศิลปประจำชาติ, ม.ป.ท., ม.ป.ป..

- สมบูรณ์ ไชยอุดม. งานช่างฉลุหนังใหญ่. ใน ศิลปวัฒนธรรมไทย : ศิลปกรรมกรุงรัตนโกสินทร์.
กรุงเทพฯ: กองทัตตศิลป์ กรมศิลปากร, 2525.
- สงวน รอดบุญ. ช่างสิบหมู่. วารสารสาธิตศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 4 (เมษายน - กันยายน
2529): 149-154.
- . นามานุกรมช่างไทย. ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ รองศาสตราจารย์
สงวน รอดบุญ. หน้า 96-127. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., 2530.
- สนั่น สมพันธ์. ฝีมือช่างสิบหมู่. ใน บทโทรทัศน์อยู่อย่างไทย พ.ศ. 2528. กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี,
2531.
- สมชาย พุ่มสอาด. ประวัติช่างสิบหมู่. วารสารวัฒนธรรมไทย. 11 (พฤศจิกายน 2514) :
41.
- . ประวัติช่างสิบหมู่. ใน อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ นายสิงห์ เพชรเลิศ พระนคร:
บริษัทชุมนุมช่าง, 2512.
- สมภพ ภิรมย์. ช่างสิบหมู่. นาวิกศาสตร์ 72 (กรกฎาคม 2534): 21.
- สมภพ มานะรังสรรค์. การขยายตัวของระบบทขนนิยมในประเทศไทย พ.ศ. 2488-ปัจจุบัน
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524.
- สุรศักดิ์ เจริญวงศ์. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวารวงศ์ประวัติ ช่างประดับมุกเอก
องค์สุดท้ายของกรุงรัตนโกสินทร์. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร. 8 (2530):
41-71.
- สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์. การวิเคราะห์กระทู้ถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เกี่ยวกับการศึกษา
ในระหว่าง พ.ศ. 2475-2516. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2533.
- สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. วังท่าพระ : กรมช่างสิบหมู่และเรื่องนิสตารอื่น ๆ ใน
ที่ระลึกงานฌาปนกิจศพหม่อมราชวงศ์หญิงทิวลาภาบูรณะสุคนธ์ (ชุมสาย) กรุงเทพฯ:
ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พาณิชย์, 2528. (พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ
หม่อมราชวงศ์หญิง ทิวลาภา บูรณะสุคนธ์ วันที่ 26 ตุลาคม 2528)

สัจฉิ์ตรงานวันเกิดโรงเรียนเพาะช่าง วันที่ 7 มกราคม 2493 พระนคร: โรงพิมพ์
ไทยโฆษณา, 2493. (พิมพ์ในโอกาสวันกำเนิดโรงเรียนเพาะช่าง วันที่
7 มกราคม 2493).

สัจฉิ์ตรแจกประกาศนียบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาโรงเรียนศิลปศึกษาและโรงเรียนช่างศิลป์
พ.ศ. 2499-2511. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512.

สถิติรายปีของประเทศไทยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 อ้างถึงใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา พัฒนาการ
เศรษฐกิจประเทศไทย กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2511.

เสถียร ศุกุลโสมน. กอบกู้การช่างศิลป์กรรม. ใน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและบทบาท
ชาวจีนในสยาม. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การพิมพ์พลชัย, 2527.

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับหอสมุดแห่งชาติ. ธนบุรี: อมรการพิมพ์, 2510.

เสฐียรโกเศศ. ชีวิตของชา่วัด. ใน วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย. หน้า 489-
529. พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2514.

———. ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2510.

———. วัฒนธรรมเบื้องต้น พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2524.

เสนาะ อุณาภูล. ความสัมพันธ์ระหว่างการวางแผนการศึกษาและการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ.

เอกสารประกอบการสัมมนาการวางแผนการศึกษาระดับชาติ วันที่ 7-11

กรกฎาคม 2512. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาการศึกษาแห่งชาติ, 2512.

แสงไสม เกษมศรี, ม.ร.ว. และ วิมล พงศ์พิพัฒน์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2325-2394. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2523.

หัตถศิลป์, กอง กรมศิลปากร. ช่างสิบหมู่ กรุงเทพมหานคร: กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร
กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.

อ. ประมวลวิทย์. ใน ราชสำนักพระนารายณ์. พระนคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2505.

อำนาจ เย็นสบาย ประวัติศาสตร์ศิลปกรรมร่วมสมัยของรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์อักษรไทย, 2524.

- เอกวิทย์ ฅ ฅกลาง. การศึกษาในสมัยสุโขทัย. ใน รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสภาพสังคมสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ: ศูนย์สุโขทัยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2521.
- อุบล จิระสวัสดิ์. สภาวะทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.
- อุดม ทิมทรัพย์. งานช่างประดับมุก. ใน ศิลปวัฒนธรรมไทย : ศิลปกรรมกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร, 2525.
- อุทุมพร. พระราชประวัติชีวิตส่วนพระองค์สมเด็จพระศรีนันทราชินีบรมราชินีนาถพระบรมราชชนนีพันปีหลวง. พระนคร: แพร่พิทยา, 2509.
- อมรตฤณารักษ์, จมื่น. พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องการศึกษาของชาติ ตอนที่ 2. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513.
- อมร ศรีพจนารถ ผู้เขียนภาพ. ภาพจิตรกรรมไทย. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณนิมิตร, 2514.
- อาชีวศึกษา, กรม. ประวัติกรมอาชีวศึกษา. กรุงเทพฯ: กรมอาชีวศึกษา, 2506.

สัมภาษณ์

- จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. สัมภาษณ์, 21 มีนาคม 2537.
- ทวีศักดิ์ เสนาณรงค์. เลขาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน. สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2537.
- นักจักร ฅ เชียงใหม่. หัวหน้าแผนกวิชาเครื่องรัก คณะวิชาหัตถกรรม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่าง สัมภาษณ์, 29 มีนาคม 2537.
- วิทย์ ฅินคั้นเงิน. สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2537.
- อภัย นาคคง. หัวหน้าคณะวิชาศิลปประจำชาติ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่าง. สัมภาษณ์, 29-30 มีนาคม 2537.
- อมร ศรีพจนารถ. นายช่างศิลปกรรม 8 กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร. สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2535.

ภาคผนวก

รายชื่อนักเรียนแผนกช่างสิบหมู่ โรงเรียนศิลปศึกษา กองหัตถศิลป์
กรมศิลปากร พ.ศ. 2496-2498

รุ่นที่ 1 พ.ศ. 2496

นายประเวศ	ลิมปริงษ์
นายกรีสันต์	ศรีวิจิตร
นายศรีสกุล	เขี้ยววิมล
นายถาวร	เพ็งสำรวย
นายชุ่มสาย	สรรพประดิษฐ์

รุ่นที่ 2 พ.ศ. 2497

นายประเสริฐ	สุนทโรวาท
นายณรงค์	ปั้นทอง
นายอมร	ศรีพจนารถ
นายเสน่ห์	ทองสุกแสง
นายสมชาย	ปัญญางาม
นายณรงค์	กระจ่างใส
นายธงชัย	ศรีธัญรัตน์

รุ่นที่ 3 พ.ศ. 2498

นายฤทัย	ใจจงรัก
นายกานย์	หอมสุวรรณ
นายวิจารณ์กิจ	สุวรรณวัฒน์
นายสมเจตน์	ไต้ลังคะ
นายจารุวัฒน์	จันเจริญ
นายฉลอง	สมิตมาน
นายประพัฒน์	เกตุสะอาด
นายนิพัทธ์	เทวไต ¹

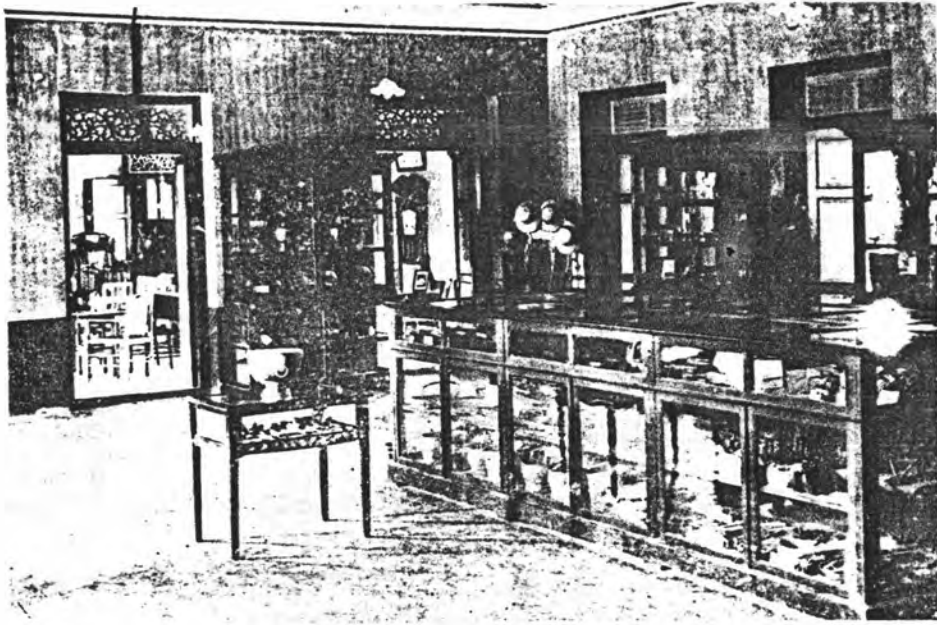
¹ สัมภาษณ์ ออมร ศรีพจนารถ, นายช่างศิลปกรรม 8 กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร,

รายนามครู อาจารย์ และเจ้าหน้าที่โรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2492

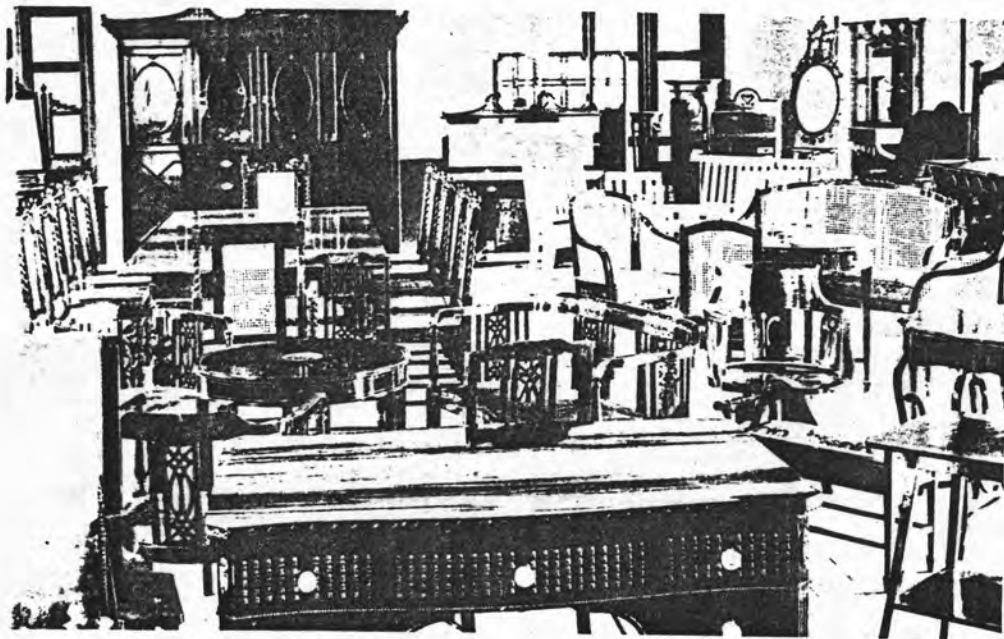
อาจารย์ใหญ่	หลวงทวีจรรยาวิโรจน์	
ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่	นายสิน	โรจนะสมิต ป.ม.
หัวหน้าแผนกการศึกษา	นายจิตร	บัวบุศย์ ว.ท.
หัวหน้าแผนกการค้า	นายสวัสดิ์	มุสิกถาวร ว.ด.
ครูช่างเขียน	นายเด่น	จันทนโพธิ์ ว.ท.
	นายใหญ่	น้ำทิพย์ ว.ท.
	นายเนบ	บังคม ว.ท.
	นายวิจิตร	ศุภโยธิน ว.ท.
	นายดุสิต	สิทธิเพ็ชร ว.ท.
	นายกัน	ศรนพ
	นายพูน	เกษจำรัส อนุ ศ.บ.
	นายบันจบ	พลาวงศ์ อนุ ศ.บ.
	นายณรงค์	แย้มเกษสุคนธ์ อนุ ศ.บ.
	นายสุริยะ	เพ็ชรพลา อนุ ศ.บ.
	นายทวี	นันทขว้าง อนุ ศ.บ.
	น.ส. บุญโกย	รัตนบรรเทิง อนุ ศ.บ.
	นายเฉลิม	นาคีรักษ์ ป.ม.ช.
นายแสงวง	ประพันธ์ ป.ม.ช.	
นายถวัลย์	เพ็ชรตระกูล ป.ม.ช.	
นายสุวัฒน์	เกสรกุล ป.ม.ช.	
นายนิโร	โยโกตา	
ครูช่างปั้น	นายโยชิโน	ชูเกซาเซ
	นายคง	อุทัยพันธ์
ครูและช่างแกะสลัก	นายชม	พลอยแก้ว
	นายสัมพันธ์	ศรีมาวิน
	นายจำรัส	ชาติปรีดี

ครูช่างไม้	นายสุส	ปูนเอม	
	นายอุทัย	โพธิ์ทอง	
	นายสำราญ	พรหมมาศ	
	นายอั้น	ใจตาม	
	นายยุทธพันธ์	บดินทะสุด	
	นายกรม	มังกรศร	
	นายถนอม	ภูเขียว	
	นายพานิช	นวมพันธ์	
	ครูช่างโลหะและช่างถม	นายเจื้อย	ชื่นศิริ
		นายบัว	เมตตาจิตต์
นายมิตร		สินธุ์รงค์	
นายบุญ		รักบ้านเกิด	
ครูช่างชุบ	นายขันติ	ชวะหุด	
	นายสุพันธ์	มาลีพันธ์ ²	

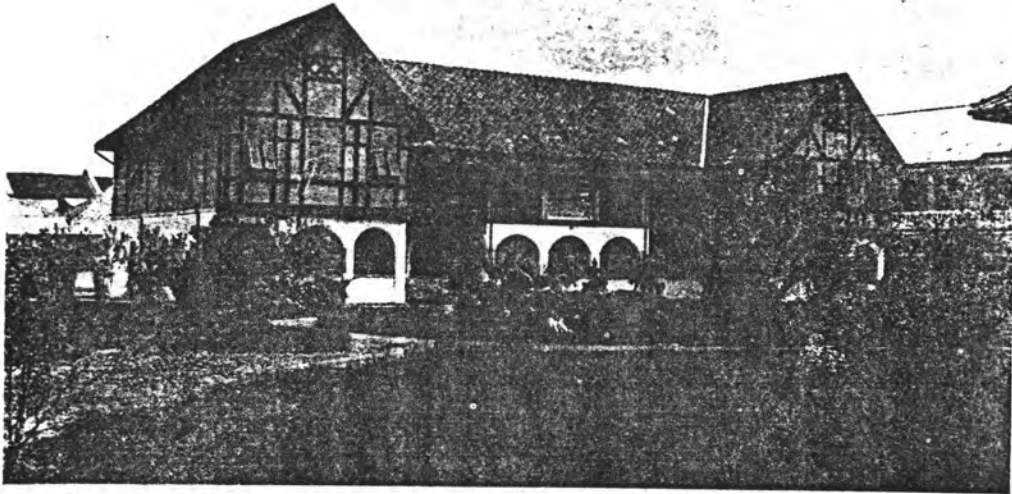
² สัจจัตถ์งานวันเกิดโรงเรียนเพาะช่าง วันที่ 7 มกราคม 2493 (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยโฆษณา, 2493) หน้า 7-8.

ห้องชายของโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2459

ห้องเครื่องไม้โรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2460

ตึกอำนวยการโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2460

ห้องทาสยของโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2465

อาคารเรียนโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2479

ป้ายชื่อโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2479

ประวัติผู้เขียน

นางสาวรุ่งอรุณ กุลธำรง เกิดที่กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาคณะครุศาสตร์-
บัณฑิต สาขาการประถมศึกษา วิชาเอกภาษาไทย จากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
เมื่อปีการศึกษา 2523 เคยเป็นครูสอนวิชาภาษาไทย โรงเรียนตรุณพิทยานนชิยการ เข้าศึกษา
ต่อระดับปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2533